

RYSZARD KEMPIAK SDB

Wrocław

„Będziecie moimi świadkami [. . .] aż po krańce ziemi”
(Dz 1,8)

Kompozycja Dziejów Apostolskich

Od II w. księga, która w kanonie Nowego Testamentu znajduje się po Ewangeliach, zatytułowana jest: Dzieje Apostolskie (apostołów). Taki tytuł nie odpowiada jej rzeczywistej treści (św. Paweł jest nazwany apostołem tylko dwa razy: 14,4.14), którą streszcza w. 1,8: „Będziecie moimi świadkami [. . .] aż po krańce ziemi”; chodzi więc w niej o świadectwo dawane Jezusowi i o życie pierwszych wspólnot chrześcijańskich zrodzonych z tego świadectwa¹.

Dzieje Apostolskie stanowią drugą część dzieła św. Łukasza² i są księgą ogólnie znaną jako dzieło traktujące o historii pierwotnego Kościoła. Tylko Łukasz kontynuuje opowiadanie o dziele Ojca w historii realizowanym przez Kościół. Taki rodzaj zapisu historycznego sporządzano po to, aby uwiecznić przeszłość oraz aby informować, pouczać i służyć celom apologetycznym³. Można więc wnioskować, że Łukasz był poganinem, a jego natchnione opowiadanie jest wspaniałym przykładem hellenistycznej historiografii.

¹ Aktualny wykaz obszernej bibliografii na temat dzieła Łukaszeckiego można znaleźć w: C.G. Bottini, *Introduzione all'opera di Luca. Aspetti teologici*, Jerusalem 1992, s. 13–27; K. Pilarczyk, *Ewangelia i Dzieje Apostolskie św. Łukasza — bibliografia publikacji w Polsce za lata 1945–1985*, RBL 6(1986) s. 504–530.

² Dzisiaj wszyscy egzegeci są zgodni, co do tego, że trzecia Ewangelia i Dzieje Apostolskie, choć aktualnie znajdują się w kanonie Nowego Testamentu oddzielnie — stanowią jedno dzieło w dwóch częściach. Ten sam język, styl, kompozycja symetryczna, obfitość paralelizmów w odniesieniu do elementów formalnych i tematycznych nie są z całą pewnością przypadkowe. Wyjaśnienia takiego stanu rzeczy należy szukać w koncepcji i sztuce kompozycyjnej tego samego autora.

³ Por. M. Adinolfi, *Questioni bibliche di storia e storiografia*, Brescia 1969.

Obydwie księgi Łukasza (Łk i Dz) doskonale pasują właśnie do takiego rodzaju historii. Równocześnie św. Łukasz był zainteresowany czymś więcej niż tylko kwestiami czysto historycznymi, czy podawaniem czytelnikowi informacji, np. na temat koncepcji dotyczącej struktury Kościoła w jego początkach. Łukasz, pisząc swoje dzieło, interesował się głównie znaczeniem teologicznym, mówiąc o Kościele faktycznie przedstawiał realizację koncepcji zbawienia. Wyraźnie to widać w zestawieniu jego Ewangelii z Dziejami Apostolskimi, w których łączy historyczną akrybię z myślą teologiczno-eklezyjalną⁴.

Św. Łukasz — zgodnie z założeniami, które przyjął (Łk 1,1–4) — po zebraniu materiału stworzył jednolite opowiadanie, które na pierwszy rzut oka wydaje się proste w swojej strukturze. Po przeprowadzeniu jednak bardziej uważnej analizy księgi, kwestia jej kompozycji staje się sprawą bardziej złożoną. Potwierdza to fakt, że każdy z autorów podejmujących omawiane zagadnienie, wskazuje na inną strukturę Dziejów, zależnie od rozstrzygnięcia kwestii rodzaju literackiego księgi i jej celu⁵. Jednak żadna z wielu propozycji podziału nie zyskała powszechnej aprobaty.

Wielu autorów zaproponowało podział Dziejów Apostolskich na dwie części, opierając się na zainteresowaniu Łukasza Piotrem (rozdz. 1 – 12) bądź Pawłem (rozdz. 13 – 28). Inni podział na dwie części opierają na zmianie miejsca Kościoła *in via*: rozdz. 1 – 12 wskazują na drogę z Jerozolimy do Antiochii, zaś rozdz. 13 – 28 z Antiochii do Rzymu. Inni jeszcze dzielą na dwie części w 15,35(36), w 11,26(27) lub w 16,15(16)⁶

A. Wikenhauser⁷ w swoim komentarzu do Dziejów proponuje wyodrębnienie — poza wstępem — trzech części: Kościół judeochrześcijański (2,1 – 9,31), początek i konsolidacja ewangelizacji pogan (9,32 – 15,35) oraz ewangelizacja pogan (15,36 – 28,31).

Proponując podział na trzy części, inni autorzy kładą akcent na kolejne etapy ekspansji Ewangelii, wskazując w jaki sposób przyczyniają się one do rozwoju Kościoła *in via*: 1,6 – 6,7; 6,8 – 12,25; 13,1 – 28,31⁸.

⁴ Por. H. Langkammer, *Nowy Testament o Kościele*, Wrocław 1995, s. 60.

⁵ Por. E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie* (PNT V), Poznań 1961; J. Dupont, *La questione del piano degli Atti degli Apostoli alla luce di un testo di Luciano di Samosata*, w: *Nuovi studi sugli Atti degli Apostoli*, Cinisello Balsamo 1985, s. 19–21.

⁶ Por. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, s. 214–215; także J. Szlaga (*Problematyka historyczno-literacka i teologiczna Dziejów Apostolskich*, w: MPWB V, Lublin 1982, s. 91–108) przytacza plan kompozycji Ph. Vielhauera, który wyróżnia dwie główne części: czas pierwotnego Kościoła (1 – 12) i misja św. Pawła (13 – 28).

⁷ *Atti degli Apostoli*, Brescia 1979, s. 10–11.

⁸ Por. C. Ghidelli, *Atti degli Apostoli*, Roma 1978.

Są i tacy autorzy, którzy oddzielnie traktują rozdz. 1, a pozostały tekst dzieli na cztery części: 2,1 – 8,3; 8,4 – 12,25; 13,1 – 21,16 i 21,17 – 28,31.

L. Cerfaux w Biblii Jerozolimskiej — po prologu 1,1–11 — proponuje podział na pięć części: Kościół jerozolimski (1,12 – 5,42), pierwsze kroki ewangelizacji (6,1 – 12,25), działalność ewangelizacyjna Pawła i Barnaby oraz tzw. sobór jerozolimski (13,1 – 15,35), podróże Pawła (15,36 – 19,20) i koniec działalności ewangelizacyjnej (19,21 – 28,29)⁹

Problem pozostaje otwarty, ale rodzi się pytanie: czy jest możliwe, aby Łukasz nie miał na uwadze konkretnej struktury, czy przynajmniej planu całości, chcąc zrealizować zamierzony cel.

Od celu Łukasza do planu kompozycji Dziejów Apostolskich

Dzisiaj można mówić o pewnej jednomyślności wśród egzegetów w odniesieniu do zamierzenia, które stało u początku kompozycji Dziejów Apostolskich, a jednocześnie — do pewnego stopnia — całego dzieła Łukaszowego. To zamierzenie można ująć następująco: opowiedzieć lub pokazać „światową” ekspansję Słowa. Łukasz pisze swoje dzieło (Łk i Dz) w okresie dynamicznego rozwoju misji ewangelizacyjnej pierwotnej wspólnoty chrześcijańskiej. Wspólnota, a raczej wspólnoty, złożone przede wszystkim z nawróconych pogan, do których zwraca się Łukasz są dla niego znakiem tego, że proklamacja Ewangelii zbawienia przekroczyła granice pierwotnej wspólnoty o orientacji judaistycznej. Zainteresowanie Łukasza sprawą powszechnej ewangelizacji było ugruntowane przez myśl i działalność apostołską św. Pawła, z którym z całą pewnością Łukasz się spotkał.

Dziś wszyscy zgodnie twierdzą, że ani biografie apostołów, ani organizacja struktury kościelnej, ani historia Kościoła jako taka, ani nawet Duch Święty, który odgrywa kluczową rolę w procesie ewangelizacji, nie stanowią centralnego problemu Dziejów Apostolskich, czyli ostatecznego i definitywnego celu powstania księgi. Tym centrum jest zainteresowanie Łukasza ekspansją Ewangelii, której etapy pragnie przedstawić. Znając cel, jakim jest zapoznanie czytelnika z rozprzestrzenianiem się zbawczego Słowa od początkowej fazy, związanej z Jerozolimą do przeistoczenia się w zjawisko o światowym zasięgu, ekspandujące na tereny pogańskie — nie trudno odnaleźć w Dziejach odpowiadający mu plan geograficzno-teologiczny. Zanim jednak zostanie on szczegółowo przedstawiony, warto przytoczyć opinie niektórych

⁹ Por. komentarze do Dziejów Apostolskich takich egzegetów, jak R. Fabris (*Atti degli Apostoli*, Roma 1977) i B. Papa (*Atti degli Apostoli. Commento pastorale*, Bologna 1981).

autorów. Stanowią one nie tylko potwierdzenie tego, co zostało powiedziane, ale wprowadzają w istotę interesującego nas zagadnienia.

G. Ricciotti w swoim komentarzu z 1951 roku mówi o „tezie teologiczno-historycznej” Twierdzi, że:

[.] cel, który postawił sobie Łukasz w Dziejach to opowiedzieć Teofilowi o krzewieniu się chrześcijaństwa pod kierownictwem Ducha Świętego, lub pokazać mu kontynuację, dzieła Jezusa pod szczególną asystencją „posłanego” przez Niego Ducha Świętego [...]. Taka jest dokładnie idea ukazana w Dziejach, która krok po kroku towarzyszy ekspansji Kościoła najpierw wśród Żydów w Jerozolimie i w Palestynie, później wśród Samarytan, wśród diaspory i dalej wśród nieobrzezanych pogan w różnych regionach [...], aby zakończyć ją w Rzymie, stolicy świata pogańskiego¹⁰

Kilka lat później Ph.H. Menoud, proponując podział Dziejów na dwie części (1,1 – 15,35 i 15,36 – 28,31), mówi o planie teologicznym i o planie geograficznym, które można odnaleźć w Księdze Dziejów. Według niego:

Plan autora to wskazanie jak polecenie Zmartwychwstałego (1,8), skierowane do swoich uczniów, aby być Jego świadkami od Jerozolimy aż po krańce ziemi, zostaje wypełnione. Pierwsza część (1 – 14) ukazuje jak Ewangelia solidnie się ugruntowała w Jerozolimie i jak z tego centrum Ewangelia, dzięki wysiłkom licznych misjonarzy, dotarła aż do wschodnich prowincji imperium. Również na płaszczyźnie teologicznej Kościół doszedł szybko do swej doskonałej i uniwersalnej formy, przyjmując tak Żydów, jak i pogan. Jeśli jest to zgodne z wolą Bożą, aby zbawienie dotarło do wszystkich, jest rzeczą pożyteczną, aby Kościół, doszedłszy do tego punktu swej historii, podjął odpowiednie środki, żeby zapewnić życie we wspólnocie, w pokoju i w jedności wszystkim wiernym pochodzącym z dwóch grup, które reprezentują całą ludzkość. Stąd wysiłek ewangelizacyjny wczesnego Kościoła doprowadził do soboru w Jerozolimie (Dz 15).

Jeśli sobór jest punktem dojścia, to także jednocześnie jest punktem wyjścia. Z geograficznego punktu widzenia trzeba podjąć dalszy trud ekspansji Kościoła. Ewangelia więc jest głoszona nadal, aż do momentu „podbicia” dla Ewangelii stolicy imperium [.] (Dz 15,36 – 28,31). Zadanie zanieśienia Ewangelii do Rzymu zostało powierzone Pawłowi, temu wybrańcowi i świadkowi Chrystusa, który w zasadzie już sam, w perspektywie wybranej przez Łukasza, podejmuje misję zleconą apostołom¹¹

J. Dupont, w świetle egzegezy wybranych, bardziej znaczących perykop stwierdza, że:

[.] komponując Dzieje Łukasz pragnął ukazać jak wieść o zbawieniu, Ewangelia Jezusa Chrystusa, została objawiona „każdemu człowiekowi”, jak dotarła „aż po krańce ziemi”, jak przepowiadanie apostoelskie zostało ukierunkowane na świat pogański¹²

¹⁰ Por. G. Ricciotti, *Gli Atti degli Apostoli tradotti e commentati*, Roma 1951, s. 32–33.

¹¹ Ph.H. Menoud, *Le plan des Actes des Apôtres*, NTS 1(1954–55) s. 50–51.

¹² J. Dupont, *La salvezza dei gentili e il significato teologico del libro degli Atti*, w: *Studi sugli Atti degli Apostoli*, Roma 1975, s. 714; por. Papa, *Atti degli Apostoli*, s. 21.

Inny wielki znawca dzieła Łukasowego, F. Bovon, twierdzi zdecydowanie:

To Słowo wyposażone i wspierane przez moc Ducha Świętego liczy się przede wszystkim. Księga Dziejów nie opowiada o sukcesie entuzjastycznych doświadczeń, lecz mówi o ekspansji Słowa wspieranej darem Ducha Świętego. To kwestia ekspansji Słowa (Dz 6,7), a nie Ducha Świętego [. . .]. Dzieje nie opowiadają ani o historii początków Kościoła [. . .], ani o czasach Ducha Świętego [. . .], lecz o ekspansji Słowa¹³

Teza: plan narracyjny i plan teologiczny Dziejów Apostolskich odzwierciedlają UNIWERSALIZM ZBAWIENIA (powszechne przepowiadanie zbawienia)

Przechodzimy teraz bezpośrednio do postawionej tezy, aby przekonać się, że naprawdę Dzieje Apostolskie poprzez swoją strukturę realizują zamierzony cel: przedstawiają rozwój i ekspansję słowa Bożego oraz ukazują rozwój ewangelizacji pierwotnego Kościoła.

Wśród reguł, które respektowali starożytni historycy jest jedna, która nas szczególnie interesuje: zebrane materiały należy ułożyć według pewnego porządku, który ściśle określa i rozróżnia zdarzenia, zapewniając ich ciągłość poprzez stałe odwoływanie się do owego porządkującego kryterium¹⁴. Łukasz wykazuje znaczny stopień wierności tej normie, tworząc paralelizmy, symetrie i odwoływania się w całym swym dziele i wewnątrz poszczególnych jego części.

Zasługą Duponta jest zwrócenie uwagi na wzajemne powiązania tekstów, które w sposób wyjątkowy oddają teologiczne znaczenie Dziejów Apostolskich¹⁵

Zobaczymy teraz, jak ten powszechny wymiar zbawienia, ujęty w przejrzystym planie geograficzno-teologicznym jest realizowany w tekstach.

¹³ F. Bovon, *Luc le théologien. Vingt-cinq ans de recherches (1950-1975)*, Neuchâtel-Paris 1978, s. 253-254. Podobnie G. Betori pisze: „Dzieje nie są księgą o Kościele, ale o posłannictwie; posłannictwo zaś ma jako główny przedmiot zainteresowania ewangelizację. Wątkiem przewodnim księgi jest właśnie postęp w przepowiadaniu” (*Lo Spirito e l'annuncio della Parola negli Atti degli Apostoli*, RiBl 35(1987) s. 420); por. A. Barbi, *La missione universale negli Atti*, „Parola Spirito e Vita” 16(1987) s. 171-186.

¹⁴ F. Bovon, *Vangelo di Luca e Atti degli Apostoli*, w: J. Auneau, F. Bovon i in., *Vangeli sinottici e Atti degli Apostoli*, Roma 1983, s. 265.

¹⁵ Oprócz dzieła już cytowanego szczególną wartość ma jego artykuł: *La conclusione degli Atti e il suo rapporto con l'insieme dell'opera di Luca*, w: *Nuovi studi sugli Atti*, s. 411-464.

a) Łk 3,6 i Dz 28,28 — konfrontacja tych dwóch tekstów odkrywa wyjątkową relację pomiędzy początkiem Ewangelii (dwa pierwsze rozdziały z Ewangelią dzieciństwa są wprowadzeniem) i zakończeniem Dziejów (w. 30–31 tworzą epilog):

Łk 3,4–6

Cytat z Iz 40,3–5 (= Mt, Mk) przedłużenie Łukasze cytatu *Każdy człowiek zobaczy zbawienie Boże* (τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ).

To zestawienie pozwala na sformułowanie kwestii istotnej dla naszych rozważań: to, co na początku dzieła Łukasza jest przedstawione jako przyszłe działanie zbawcze („zobaczy”), na końcu staje się faktem dokonanym („było posłane” — aoryst). Słowem, które w języku greckim określa to zbawienie jest rzeczownik τὸ σωτήριον, rzadko używany w Nowym Testamencie, gdzie występuje, oprócz omawianych dwóch wierszy, tylko w Łk 2,30 (por. Iz 40,5) i Ef 6,12 (por. Iz 59,10). Chodzi o zbawienie, które ma swój początek w Bogu, jawi się ono jako wypełnienie Pisma i ma charakter uniwersalny.

b) Łk 24,44–49 i Dz 28,25–28 — dokonajmy innego porównania: pomiędzy uroczystymi ostatnimi pouczeniami Jezusa, skierowanymi do uczniów w Jerozolimie przy końcu Ewangelii (w. 50–53 są epilogiem) i oświadczeniem, które Paweł złożył Żydom w Rzymie.

Łk 24,44–49

To właśnie są słowa, które mówiłem (ἐλάλησα) do was [.]. Musi się wypełnić wszystko, co napisane jest o Mnie w Prawie Mojżesza, u Proroków i w Psalmach. Wtedy oświecił ich umysły, aby rozumieli Pisma, i rzekł do nich: Tak jest napisane [. .] w imię Jego głoszone będzie wszystkim narodom (εἰς πάντα τὰ ἔθνη) nawrócenie i odpuszczenie grzechów, poczynszy od Jerozolimy.

Tego wy (ὁμεις) jesteście świadkami. Ja zesłę na was (ὁμας) [. .], lecz wy (ὁμεις) pozostaniecie w mieście.

Dz 28,25–28

Cytat z Iz 6,9–10 przedłużenie cytatu poprzez aluzję do Iz 40,5 (por. Ps 66,3) *Wiedźcie więc, że to zbawienie Boże (τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ) było posłane do pogan.*

Dz 28,25–28

Trafnie rzekł (ἐλάλησεν) Duch Święty do ojców waszych (ὁμων) przez proroka Izajasza. Następuje cytat Iz 6,9–10, w którym jest mowa o zatwardziałości, o tępcie, o niezrozumieniu.

Niech będzie wam (ὁμιν) wiadomo, że to zbawienie Boże zostało posłane do pogan (τοῖς ἔθνεσιν).

A oni będą słuchać.

Zbieżności — jak widać — są liczne i dotyczą nie tylko poziomu formalnego. Pouczenia, które Zmartwychwstały daje uczniom (Łk 24,44–48) odpowiadają temu, o czym Paweł „od rana aż do wieczora przekonywał ich o Jezusie na podstawie Prawa Mojżeszowego i Proroków” (Dz 28,23). Tak Jezus, jak i Paweł zwracają się bezpośrednio do swoich słuchaczy (użycie zaimka „wy”). To, co zostało polecane apostołom jako ich specyficzna misja (głoszenie Ewangelii poganom — Łk 24,47 i Dz 1,8) stanowi założenie oświadczenia Pawła („Niech będzie wiadomo” — Dz 28,28). W obu księgach dedykowanych Teofilowi są odniesienia do Starego Testamentu, szczególnie do Izajasza. Ten fakt nie może być czystym przypadkiem.

c) Łk 24,44–49 i Dz 1,7–8 — skonfrontujmy koniec Ewangelii Łukasza i początek Dziejów.

Łk 24,44–49

Potem [Jezus] rzekł do nich (Εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς) [...]

1. Chrystus będzie cierpiał (por. Iz 53,4.11)

2. i trzeciego dnia zmartwychwstanie (por. Oz 6,2)

3. i w imię Jego będzie głoszone wszystkim narodom (εἰς πάντα τὰ ἔθνη) nawrócenie i odpuszczenie grzechów, począwszy od Jerozolimy (Ἱερουσαλήμ). Wy jesteście świadkami tego (μάρτυρες) [...].

Dz 1,7–8

Lecz On [Jezus] odpowiedział im (εἶπεν δὲ πρὸς αὐτούς) [...]

[..] i będziecie moimi świadkami w Jerozolimie i w całej Judei, i w Samarii i aż po krańce ziemi.

To zestawienie tekstów wnosi nowe elementy w kwestii sposobu i czasu, w jakim zbawienie zostanie zaniezione poganom. Plan zbawczy, zapowiedziany w Pismach, nie obejmuje tylko męki i zmartwychwstania Jezusa, lecz zawiera także głoszenie zbawienia poganom. To zaś, zgodnie z poleceniem danym przez Chrystusa Zmartwychwstałego, rozpocznie się od Jerozolimy, dotąd stanowiącej centrum wydarzeń zbawczych, i rozpowszechni się stopniowo, początkowo w Judei i Samarii, aż po krańce ziemi. To są właśnie etapy przepowiadania według Księgi Dziejów, lecz nie chodzi tutaj tylko o plan czysto geograficzny, ponieważ tak naprawdę plan ten dla Łukasza jest wyznacznikiem teologii zbawienia. Wyrażenie „aż po krańce ziemi” (ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς) (Dz 1,8) należy rozumieć nie w sensie geograficznym, z odniesieniem do Rzymu czy dalekich regionów ziemi (tak pojmowali to wyrażenie pisarze greccy), ale jako wskazanie na ludzi, na całą ludzkość.

W świetle tekstów biblijnych, a przede wszystkim perykopy Dz 13,47 owo wyrażenie nabiera znaczenia soteriologicznego. W Starym Testamencie jest ono stosowane dla wskazania jak daleko sięga wielkość i władza Boga (por. Ps 134,6–7; Jr 10,12–13), lub do jakiego momentu sięga jego zbawcze działanie (Iz 8,9; 45,21–22; 48,20; Jr 16,19). Zdanie to wskazuje więc na powszechny wymiar zbawienia. Znaczenie soteriologiczne jest poparte przez Dz 13,46–47. Jest to fragment pierwszej wielkiej mowy Pawła w Antiochii Pizydyjskiej, której zakończenie przypomina oświadczenia końcowe, które Apostoł czyni wobec Żydów w Dz 28. Po napomnieniu, które jest przywołaniem Ha 1,5, Paweł i Barnaba — widząc zatwardziałość Żydów — stwierdzili: „Należało głosić słowo Boże najpierw wam. Skoro jednak odrzucacie je i sami uznajecie się za niegodnych życia wiecznego, zwracamy się do pogan. Tak bowiem nakazał nam Pan: «Ustanowiłem Cię światłością dla pogan, abys był zbawieniem aż po krańce ziemi» (ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς)” (Dz 13,46–47). Ten tekst prorocki z Iz 49,6 pomaga dokładniej określić sens wyrażenia „aż po krańce ziemi” oraz ubogaca Łukaszowe ujęcie tematu zbawienia. Paralelizm pomiędzy sformułowaniem Izajasza „wszystkie ludy” a Łukaszowym „aż po krańce ziemi” wskazuje, że to ostatnie wyrażenie ma sens nie tylko geograficzny. W ten sposób jeszcze bardziej wymowne staje się porównanie Łk 24,47 i Dz 1,8 i widoczne jest, że pomiędzy „głoszeniem wszystkim ludom” (Łk 24,47) i „świadcstwem aż po krańce ziemi” (Dz 1,8) jest istotna zgodność. W tekście Łukasza nie chodzi o drogę tylko w sensie geograficznym, ale również o przejście od głoszenia Ewangelii w świecie żydowskim do głoszenia jej w świecie pogańskim. Dlatego też Rzym stanowi „krańce ziemi” bardziej w sensie religijnym: jest to miasto, które sprawuje władzę nad narodami — funkcja symboliczna odgrywa tu ważniejszą rolę niż ujęcie geograficzne¹⁶

Cytat Iz 49,6 skłania do dalszej refleksji — głoszenie Dobrej Nowiny poganom jest wymagane, aby się wypełniły Pisma. Dzieło Mesjasza nie zostało wyczerpane w Jego działalności, śmierci i zmartwychwstaniu. W tym świetle Dzieje Apostolskie stanowią niezbędne uzupełnienie Ewangelii: głoszenie Słowa poganom jest punktem dojścia w ukazany przez Pismo programie mesjańskim.

d) Łk 4,16–30 (pierwsza mowa Jezusa) i Dz 2,14–40 (pierwsza mowa Piotra).

Konfrontacja planu kompozycji tych dwóch perykop po raz kolejny uwypukla sens i bogactwo tematu zbawienia w dziele Łukasza.

¹⁶ Za znaczeniem „aż po krańce ziemi” opowiada się Dupont (*La salvezza dei gentili*, s. 683–688).

Łk 4,16–30

Jezus mówi do mieszkańców Nazaretu o nadejściu czasów mesjańskich odwołując się do Iz 61,1–2: *dzisiaj (σήμερον)*.

Reakcja: zdziwienie, niedowierzanie, uniesienie się gniewem.

Wymiar powszechny: działalność Eliasza i Elizeusza.

Warto dostrzec w tych tekstach nie tylko paralelizmy kontekstualne i kompozycyjne, lecz przede wszystkim ich wymiar uniwersalny. Wyrażenie „ci, którzy są daleko (τοις εἰς μακράν)” w Nowym Testamencie odnosi się do pogan (por. Dz 22,21; Ef 2,13), podkreślając charakter uniwersalny. Trzeba też zauważyć, że idea, którą Piotr zamyka swoje pierwsze wystąpienie, powraca w zakończeniu jego drugiej mowy (por. Dz 3,25–26). Chodzi o poszerzenie perspektywy poprzez głoszenie Ewangelii poganom. Te zbieżności tematyczne z mową inauguracyjną Jezusa wskazują na kontynuację myśli, która właśnie nadaje sens jednoczący historii zbawienia, a której kolejne etapy przedstawia Łukasz.

e) Dz 10,1 – 11,18 (i Dz 15,7–11) — Piotr i setnik Korneliusz.

Dla pełniejszego zrozumienia tematu zbawienia w dziele Łukasza istotne jest z całą pewnością opowiadanie, którego protagonistami są Piotr i setnik Korneliusz z Cezarei. Łukasz poświęca wiele miejsca, by pokazać, że to właśnie w osobie Piotra dokonuje się epokowy przełom. W Jafie pod działaniem Ducha Świętego zrozumiał, że nie wolno mu usztywniać się w obliczu epokowych przemian. Piotr przewycięża zahamowania, które groziły zablokowaniem całej misji wśród pogan i które mogłyby się stać dramatycznym — na skalę epoki — opóźnieniem rozwoju całego chrześcijaństwa. Tak więc Piotr dochodził do coraz jaśniejszej wizji Kościoła powszechnego.

f) Figura i rola Pawła. Temat powszechnego zbawienia w dziele Łukasza odnosi się głównie do drugiej jego części i jest ściśle związany z osobą Pawła, który stał się Apostołem pogan.

Dz 2,14–40

Piotr przemawia do Judejczyków i prozelitów o nadejściu czasów mesjańskich odwołując się do J1 3,1–5: *w ostatnich dniach (ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις)*.

Reakcja: wyśmiewanie z jednej strony, akceptacja wiary z drugiej strony.

Wymiar powszechny: katalog narodów. *Bo dla was jest obietnica i dla dzieci waszych, i dla wszystkich, którzy są daleko, a których powołał Pan Bóg nasz (w. 39)*.

Wybrane teksty wyraźnie potwierdzają, że zasadniczą ideą, rozwijaną przez Łukasza, jest powszechne zbawienie. Przedstawiając tę ideę Łukasz nie był wyłącznie kronikarzem. Nie zadowalał się tylko przedstawieniem faktów i okoliczności ekspansji Słowa zbawienia wśród pogan, lecz pragnął wykazać, że rozprzestrzenianie się Ewangelii od Żydów do pogan — a więc jej uniwersalny charakter — jest wyrazem woli Bożej, zapowiedzianej przez Pisma i realizowanej z mocą Ducha Świętego. Ewangelizacja pogan jest częścią integralną — z męką i zmartwychwstaniem Jezusa — wypełnienia się prorocत्व mesjańskich¹⁷

Znając cel łatwo odnaleźć w *Dziejach* trzy wielkie części księgi, czyli przejrzysty PLAN KOMPOZYCJI, który wyraźnie odzwierciedla schemat GEOGRAFICZNO-TEOLOGICZNY Dz 1,8.

Oto plan kompozycji:

1,1–14: wprowadzenie — od Jezusa do apostołów

A. 1,15 – 8,3: formacja i konsolidacja wspólnoty w Jerozolimie¹⁸

1) 1,15 – 5,42: gesty Piotra

a) 1,15–26: reguła Piotrowa, aby uzupełnić grono Dwunastu

b) 2,1–47: zesłanie Ducha Świętego i początek ewangelizacji
2,1–13: zesłanie Ducha Świętego w dniu Pięćdziesiątnicy
2,14–41: mowa Piotra

2,42–47: życie pierwotnej wspólnoty chrześcijańskiej

c) 3,1 – 5,42: trudne relacje z władzami żydowskimi

3,1–10: Piotr uzdrawia chromego w imię Jezusa

3,11–26: mowa Piotra

¹⁷ G.C. Bottini, *La struttura degli Atti degli Apostoli*, w: *Gli Atti degli Apostolo. Lettura esegetico-esistenziale*, red. R. Corona, L'Aquila 1990, s. 30–39.

¹⁸ Taki podział pierwszej części można ustalić na podstawie różnych kryteriów literackich: a) uwzględniając summaria w 1,14 i 8,1–3; b) mając na uwadze „splot” stworzony przez wyrażenie chronologiczne w 1,15, który oprócz stworzenia pewnego następstwa czasowego względem 1,14, wprowadza działalność apostołsko-misyjną Piotra; c) szczególnie geograficzny: wszystko przebiega w obrębie pierwotnej wspólnoty w Jerozolimie; d) aż do rozdz. 5 dominuje Piotr w towarzystwie Dwunastu; w rozdz. 6 – 7 podkreślona jest postać Szczepana, choć obydwa opowiadania odnoszą się do tej samej wspólnoty w Jerozolimie. To jest bardzo znaczące — w oparciu o zasadę „splotu” Łukasz z jednej strony opisuje ruch wewnątrz wspólnoty w Jerozolimie, która będąc zdominowana przez Piotra i Dwunastu, nie jest tworem jednolitym, lecz uformowanym przez Żydów i hellenistów; z drugiej strony przygotowuje opis działalności misyjnej hellenistów i „wędrownic misjonarzy” poza Jerozolimą, w szczególności działalność ewangelizacyjną w Samarii, na Cyprze i w Antiochii Syryjskiej.

- 4,1–22: Piotr i Jan przed Sanhedrynem
 - 4,23–31: modlitwa wspólnoty
 - 4,32–37: wspólnota braterska i świadectwo apostoelskie
 - d) 5,1–42: działalność apostoelska Piotra i innych apostołów
 - 5,1–11: Piotr ogłasza sąd Boży nad Ananiaszem i Safirą
 - 5,12–16: działalność cudotwórcza Piotra i apostołów
 - 5,17–42: Piotr i apostołowie przed Sanhedrynem
 - 2) 6,1 – 8,3: Szczepan i helleniści we wspólnocie w Jerozolimie
 - a) 6,1–7: Dwunastu i Siedmiu
 - b) 6,8 – 8,1a: świadectwo Szczepana
 - 6,8–15: oskarżenia przeciwko Szczepanowi
 - 7,1–53: mowa Szczepana
 - 7,54 – 8,1a: ukamienowanie Szczepana
 - c) 8,1b–3: summarium o prześladowaniu Kościoła
- B. 8,4 – 12,25: ekspansja w Judei, Samarii, Fenicji, na Cyprze i w Syrii¹⁹**
- 1) 8,4: zapowiedź ekspansji misyjnej wspólnoty poza Jerozolimę
 - 2) 8,5–40: działalność Filipa w Samarii
 - a) 8,5–13: Filip i Szymon Czarnoksiężnik
 - b) 8,14–25: Piotr i Jan w Samarii
 - c) 8,26–40: Filip i dworzanin etiopski
 - 3) 9,1–31: powołanie Szawła
 - a) 9,1–19a: wydarzenie pod Damaszkiem
 - b) 9,19b–25: przepowiadanie Pawła w Damaszku
 - c) 9,26–30: Paweł udaje się do Jerozolimy
 - d) 9,31: summarium o stanie Kościoła po prześladowaniach
 - 4) 9,32 – 11,18: Piotr i jego działalność misjonarska na rzecz pogan
 - a) 9,32–43: działalność cudotwórcza Piotra
 - 9,32–35: uzdrowienie Eneasza w Liddzie
 - 9,36–43: wskrzeszenie Tabity w Jafie
 - b) 10,1 – 11,18: nawrócenie Korneliusza, pierwsze kroki na drodze ewangelizacji pogan
 - 10,1–8: widzenie Korneliusza

¹⁹ Podział drugiej części również jest dokonany na podstawie: a) summarium obejmującego 8,1–3; b) kryterium geograficznego i współdziałania osób: wyrażenie „ci, którzy się rozproszyli” wskazuje, że druga część nie jest już zdominowana przez jedną osobę, chociaż Piotr nadal jest wyeksponowany, lecz przez różne osoby (Piotr, Filip, Barnaba, Paweł); poza tym uwzględnia Dz 8,5 i Dz 11,19, gdzie autor podkreśla, że akcja przenosi się z Jerozolimy w kierunku Samarii, Fenicji, Cypru i Antiochii; c) techniki bloków narracyjnych i „splotu”, którymi Łukasz posłużył się w tej części.

10,9–16: widzenie Piotra

10,17–23a: Piotr i posłańcy Korneliusza w Jafie

10,23b–33: spotkanie Piotra i Korneliusza

10,34–43: mowa Piotra

10,44–48: zesłanie Ducha Świętego i chrzest pogan

c) 11,1–18: Piotr usprawiedliwia się przed pochodzącymi z judaizmu

5) 11,19–30: działalność hellenistów w Antiochii

a) 11,19–26: początek Kościoła w Antiochii

b) 11,27–30: pomoc wspólnoty antiocheńskiej dla chrześcijan w Jerozolimie

6) 12,1–25: prześladowanie Kościoła za czasów Heroda Agryppy I

a) 12,1–2: męczeństwo Jakuba

b) 12,3–19: pojmanie i cudowne uwolnienie Piotra

c) 12,20–23: śmierć Heroda Agryppy I

d) 12,24–25: summarium na temat wzrostu Kościoła

C. 13 – 28: w kierunku Rzymu — ewangelizacja wśród pogan i świadectwo Pawła²⁰

1) 13,1 – 14,28: pierwsza podróż misyjna Pawła i Barnaby

a) 13,1–3: dar Ducha Świętego dla Pawła i Barnaby w Antiochii

b) 13,4–12: działalność ewangelizacyjna Pawła na Cyprze i Bar-Jezus

c) 13,13–52: Paweł w Antiochii Pizydyjskiej

d) 14,1–7: działalność w Ikonium

e) 14,8–20: Paweł wśród pogan i uzdrowienie paralityka w Listrze

f) 14,20b–21a: działalność w Derbe

g) 14,21b–28: powrót Pawła i Barnaby do Antiochii

2) 15,1–35: część centralna: SOBÓR JEROZOLIMSKI — moment epokowy w relacjach Żydzi — poganie, który odsłania proces przejścia od „Kościoła zamkniętego w sobie” do „Kościoła otwartego na świat”

a) 15,1–5: problem obrzezania

b) 15,6–12: mowa Piotra

c) 15,13–21: mowa Jakuba

d) 15,22–35: list apostołski do wspólnoty antiocheńskiej

²⁰ Podział jest dokonany na podstawie: a) summarium obejmującego Dz 12,24–25 i tego z początku rozdz. 13; b) „splotu” pomiędzy zakończeniem drugiej części a początkiem trzeciej; c) osoby Pawła; z wyjątkiem Dz 15,1–35 cała trzecia część jest zdominowana przez Pawła; d) wskazań geograficznych: jest to droga do Rzymu.

- 3) 15,36 – 18,22: druga podróż misyjna Pawła
 - a) 15,36–41: spór o Marka; Paweł zostawia Barnabę, a bierze Sylasa
 - b) 16,1–5: w Listrze dołącza do Pawła Tymoteusz
 - c) 16,6–10: z Troady do Filippi
 - d) 16,11–40: działalność Pawła w Filippi
 - e) 17,1–9: Paweł w Tesalonikach
 - f) 17,10–15: Paweł w Berei
 - g) 17,16–34: pobyt Pawła w Atenach i mowa na Areopagu
 - h) 18,1–17: działalność Pawła w Koryncie
 - i) 18,18–22: powrót do Antiochii
- 4) 18,23 – 21,14: trzecia podróż misyjna
 - a) 18,23: Paweł ponownie odwiedza Kościoły Galacji i Frygii
 - b) 18,24 – 19,40: działalność Pawła w Efezie
 - 18,24–28: Apollos w Efezie i w Koryncie
 - 19,1–7: Paweł i „uczniowie Jana”
 - 19,11–20: cuda Pawła
 - 19,21–22: plany Pawła
 - 19,23–40: sprawa złotnika Demetriusza — rozruch
 - c) 20,1–6: podróż do Macedonii, do Koryntu i do Troady
 - d) 20,7–12: cud wskrzeszenia w Troadzie
 - e) 20,13–16: z Troady do Miletu
 - f) 20,17–38: mowa pożegnalna do starszych z Efezu
 - g) 21,1–14: z Miletu do Cezarei
- 5) 21,15 – 23,35: powrót Pawła do Jerozolimy
 - a) 21,15–26: spotkanie ze wspólnotą w Jerozolimie
 - b) 21,27–36: rozruchy przeciw Pawłowi i jego uwięzienie
 - c) 21,37 – 22,21: pierwsza mowa obrończa Pawła wobec Żydów
 - d) 22,22 – 23,11: Paweł przed trybunem i przed Sanhedrynem
 - e) 23,12–35: sprzysiężenie Żydów przeciw Pawłowi i odesłanie go do Cezarei
- 6) 24,1 – 26,32: więzienie w Cezarei
 - a) 24,1–27: proces przed prokuratorem Feliksem
 - 24,1–9: oskarżenia ze strony Żydów
 - 24,10–21: druga mowa obrończa Pawła przed Feliksem
 - 24,22–27: odroczenie sprawy
 - b) 25,1 – 26,32: Paweł przed trybunałem Festusa
 - 25,1–12: Paweł odwołuje się do Cezara
 - 25,13–22: Festus informuje Agryppę II o sprawie Pawła

25,23 – 26,23: trzecia mowa obrończa Pawła przed Festusem i Agryppą II

26,24–32: reakcja Festusa i króla Agryppy II

- 7) 27,1 – 28,16: podróż do Rzymu
 - a) 27,1–8: z Cezarei na Krete
 - b) 27,9–44: burza rozbija okręt
 - c) 28,1–10: pobyt na Malcie
 - d) 28,11–16: z Malty do Rzymu
- 8) 28,17–31: Paweł przepowiada w Rzymie
 - 28,17–28: Paweł i Żydzi w Rzymie
 - 28,15–31: summarium na temat działalności misyjnej Pawła w Rzymie²¹.

Taki plan kompozycyjny pozwala odczytać Dzieje Apostolskie jako księgę ludzi Kościoła, a nie tylko osób przyjmujących Chrystusa. W takim planie teologiczno-geograficznym Kościół jawi się jako sakrament Syna Bożego w świecie, jako nieustanne odsłanianie się Boga, który stał się człowiekiem w historii. Dlatego świadectwo o Zmartwychwstałym musi być dawane, a nakaz misyjny nadal realizowany. Kościół był i jest *in via*, stale realizując powszechność zbawienia.

²¹ Zakończenie Dziejów jest tajemnicze i pełne niepewności: co stanie się z całym „ruchem postępującym” wzbudzonym przez Pawła w Kościele? Różne są opinie egzegetów na ten temat. Ale wydaje się, że takie, a nie inne zakończenie, wyraźnie podkreśla, że program powszechnej ewangelizacji pozostaje otwarty, albo lepiej — zatrzymany na przykładzie Apostoła Pawła, który „zupełnie swobodnie, bez przeszkód” głosi Królestwo Boże i naucza o Panu Jezusie Chrystusie.